

Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
NICHOLASA EMILIOU

przedstawiona w dniu 5 października 2023 r.¹

Sprawa C-283/21

VA

przeciwko

Deutsche Rentenversicherung Bund,

przy udziale:

RB

[wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Landessozialgericht Nordrhein-Westfalen (wyższy sąd społeczny Nadrenii Północnej-Westfalii, Niemcy)]

Odesłanie prejudycjalne – Zabezpieczenie społeczne pracowników migrujących – Koordynacja systemów zabezpieczenia społecznego – Rozporządzenie (WE) nr 987/2009 – Artykuł 44 ust. 2 – Zakres stosowania – Świadczenia z tytułu inwalidztwa – Obliczanie – Uwzględnianie „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych w innych państwach członkowskich – Warunki – Artykuł 21 TFUE – Swobodny przepływ obywateli

I. Wprowadzenie

1. Obywatele Unii mogą mieszkać i pracować w różnych państwach członkowskich przez całe swoje życie. Mogą oni również robić „przerwy w karierze” i poświęcać swój czas na wychowywanie dzieci. Osoba może rozpocząć karierę zawodową w państwie członkowskim („państwie członkowskim A”), a następnie przerwać pracę w celu wychowywania dziecka w innym państwie członkowskim („państwie członkowskim B”), po czym wznowić karierę w państwie członkowskim A. Czy w takiej sytuacji prawo Unii wymaga, aby w celu przyznania zainteresowanemu emerytury lub renty państwo członkowskie A stosowało swoje ustawodawstwo do „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych w państwie członkowskim B i uwzględniało je tak, jakby zostały one ukończone na jego terytorium?

¹ Język oryginału: angielski.

2. Kwestia ta stanowiła istotę spraw, które doprowadziły do wydania wyroków *Elsen*², *Kauer*³ i *Reichel-Albert*⁴ w kontekście stosowania rozporządzenia (EWG) nr 1408/71⁵, które następnie zostało uchylone i zastąpione rozporządzeniami (WE) nr 883/2004⁶ i nr 987/2009⁷, jak również, ostatnio, sprawy, która doprowadziła do wydania wyroku *Pensionsversicherungsanstalt* (Okresy wychowywania dziecka za granicą)⁸, i która, podobnie jak niniejsza sprawa, dotyczyła sytuacji regulowanej przez oba te ostatnie rozporządzenia.

3. W wyroku *Pensionsversicherungsanstalt* Trybunał stwierdził, że choć wprowadzie prawodawca Unii przyjął przepis szczególny dotyczący uwzględniania przez państwo członkowskie A „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych w państwie członkowskim B, a mianowicie art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009, to jednak przepisu tego nie stosuje się w sposób wyłączny. Tym samym rozwiązanie orzecznicze, które Trybunał wypracował w kontekście stosowania rozporządzenia nr 1408/71, w czasie gdy prawodawca Unii nie przyjął jeszcze żadnego przepisu w tej materii, pozostało aktualne. Na tej podstawie Trybunał przyjął, że w przypadku niespełnienia przesłanek określonych w art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009, czyli w braku możliwości powołania się przez zainteresowanego na ten przepis, państwo członkowskie A było nadal zobowiązane, na podstawie art. 21 TFUE chroniącego swobodę przemieszczania się obywateli Unii, do zastosowania swojego ustawodawstwa do „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych w państwie członkowskim B i do uznawania takich okresów za ukończone na jego terytorium, o ile były one „wystarczająco związane” z „okresami ubezpieczenia” ukończonymi przez zainteresowanego w tym państwie członkowskim A. Taka sytuacja wystąpiłaby, gdyby osoba ta pracowała i opłacała składki wyłącznie w państwie członkowskim A, zarówno przed przeniesieniem, jak i po przeniesieniu jej miejsca zamieszkania do państwa członkowskiego B⁹.

4. Sytuacja w postępowaniu głównym jest nieco inna. VA, powódka w postępowaniu głównym, ukończyła, jak rozumiem, okresy, które można zrównać z „okresami ubezpieczenia” w Niemczech, zarówno przed, jak i po tym, jak wychowywała swoje dzieci w Niderlandach. Jednak zaczęła ona płacić składki do niemieckiego ustawowego systemu zabezpieczenia społecznego dopiero kilka lat po tym, jak przestała poświęcać swój czas na wychowywanie dzieci.

5. W tym kontekście w niniejszej sprawie powstaje pytanie, czy test „wystarczającego związku” wypracowany w orzecznictwie Trybunału jest spełniony w sytuacji, w której osoba zainteresowana nie odprowadzała składek do ustawowego systemu emerytalno-rentowego państwa członkowskiego A przed tym, zanim poświęciła czas na wychowywanie dzieci w państwie członkowskim B. Jak wyjaśnię poniżej, uważam, że na to pytanie należy odpowiedzieć twierdząco. Moim zdaniem bowiem okoliczność ta sama w sobie nie stoi na przeszkodzie ustanowieniu „wystarczającego związku” między „okresami przeznaczonymi na wychowywanie dziecka” ukończonymi w państwie członkowskim B a „okresami ubezpieczenia” ukończonymi w państwie członkowskim A.

² Wyrok z dnia 23 listopada 2000 r. (C-135/99, EU:C:2000:647), zwany dalej „wyrokiem *Elsen*”.

³ Wyrok z dnia 7 lutego 2002 r. (C-28/00, EU:C:2002:82), zwany dalej „wyrokiem *Kauer*”.

⁴ Wyrok z dnia 19 lipca 2012 r. (C-522/10, EU:C:2012:475), zwany dalej „wyrokiem *Reichel-Albert*”.

⁵ Rozporządzenie Rady z dnia 14 czerwca 1971 r. w sprawie stosowania systemów zabezpieczenia społecznego do pracowników najemnych i ich rodzin przemieszczających się we Wspólnocie (Dz.U. 1971, L 149, s. 2).

⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego (Dz.U. 2004, L 166, s. 1; sprostowanie: Dz.U. 2004, L 200, s. 1).

⁷ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 16 września 2009 r. dotyczące wykonywania rozporządzenia (WE) nr 883/2004 w sprawie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego (Dz.U. 2009, L 284, s. 1).

⁸ Wyrok z dnia 7 lipca 2022 r. (C-576/20, EU:C:2022:525), zwany dalej „wyrokiem *Pensionsversicherungsanstalt*”.

⁹ *Ibidem*, pkt 63.

II. Ramy prawne

A. Prawo Unii

1. Rozporządzenie nr 883/2004

6. Tytuł II rozporządzenia nr 883/2004, zatytułowany „Określanie mającego zastosowanie ustawodawstwa”, zawiera między innymi art. 11, który stanowi:

„1. Osoby, do których stosuje się niniejsze rozporządzenie, podlegają ustawodawstwu tylko jednego państwa członkowskiego. Ustawodawstwo takie określane jest zgodnie z przepisami niniejszego tytułu.

[...]

3. Zgodnie z przepisami art. 12 do 16:

a) osoba wykonująca w państwie członkowskim pracę najemną lub pracę na własny rachunek podlega ustawodawstwu tego państwa członkowskiego;

[...]

e) każda inna osoba, do której nie mają zastosowania przepisy lit. a) do d) podlega ustawodawstwu państwa członkowskiego, w którym ma miejsce zamieszkania, bez uszczerbku dla innych przepisów niniejszego rozporządzenia, gwarantujących jej świadczenia na podstawie ustawodawstwa jednego lub kilku innych państw członkowskich

[...]”.

2. Rozporządzenie nr 987/2009

7. Rozporządzenie nr 987/2009 określa zasady wprowadzania w życie rozporządzenia nr 883/2004, zgodnie z art. 89 tego ostatniego rozporządzenia.

8. Zgodnie z motywem 14 rozporządzenia nr 987/2009:

„Niezbędne są pewne szczególne przepisy i procedury w celu określania ustawodawstwa mającego zastosowanie, tak by uwzględnione zostały okresy, podczas których osoba ubezpieczona poświęciła swój czas na wychowywanie dzieci w różnych państwach członkowskich”.

9. Artykuł 44 tego rozporządzenia stanowi:

„1. Do celów niniejszego artykułu »okres przeznaczony na wychowywanie dziecka« odnosi się do każdego okresu, który zostaje zaliczony zgodnie z ustawodawstwem państwa członkowskiego dotyczącym emerytur i rent lub który powoduje wypłacanie dodatku do emerytury lub renty wyraźnie z tego powodu, że dana osoba wychowywała dziecko, niezależnie od metody wyliczenia tych okresów ani od tego, czy są one zaliczane na bieżąco w trakcie wychowywania dziecka, czy też z mocą wsteczną.

2. W przypadku gdy w ustawodawstwie państwa członkowskiego, które jest państwem właściwym na podstawie tytułu II [rozporządzenia nr 883/2004], nie bierze się pod uwagę okresu przeznaczonego na wychowywanie dziecka, instytucją odpowiedzialną za uwzględnienie tego okresu jako okresu przeznaczonego na wychowywanie dziecka na podstawie stosowanego przez siebie ustawodawstwa – tak jakby dziecko było wychowywane na terytorium danego państwa członkowskiego – pozostaje instytucją państwa członkowskiego, którego ustawodawstwu zainteresowany podlegał zgodnie z przepisami tytułu II [rozporządzenia nr 883/2004] ze względu na wykonywanie pracy najemnej lub pracy na własny rachunek w chwili, gdy na podstawie tego ustawodawstwa zaczęto uwzględniać okres przeznaczony na wychowywanie danego dziecka.

[...]”.

B. Prawo krajowe

10. Paragraf 56 Sozialgesetzbuch Sechstes Buch (kodeksu zabezpieczenia społecznego, księga VI, zwanego dalej „SGB VI”), zmienionej ustawą z dnia 28 listopada 2018 r. (BGB1. I, s. 2016), stanowi:

„1. »Okres przeznaczony na wychowywanie dziecka« oznacza okres spędzony na wychowywaniu dziecka w ciągu pierwszych trzech lat od jego urodzenia. Okres wychowywania dziecka zalicza się jednemu z rodziców dziecka [...], jeżeli:

- 1) okres spędzony na wychowywaniu dziecka należy przypisać temu rodzicowi,
- 2) wychowywanie dziecka miało miejsce w Republice Federalnej Niemiec lub może być traktowane jako mające tam miejsce; oraz
- 3) rodzic ten nie jest pozbawiony możliwości zaliczenia mu tego okresu.

[...]

3. Wychowywanie dziecka miało miejsce w Republice Federalnej Niemiec, jeżeli rodzic wychowujący dziecko miał tam miejsce zwykłego pobytu wraz z dzieckiem. Wychowywanie za granicą jest równoważne z wychowywaniem na terytorium Republiki Federalnej Niemiec, jeżeli rodzic wychowujący dziecko miał wraz z dzieckiem miejsce zwykłego pobytu za granicą i nabył okresy obowiązkowych składek w trakcie wychowywania lub bezpośrednio przed narodzinami dziecka ze względu na wykonywaną tam pracę najemną lub pracę na własny rachunek [...].

[...]

5. Okres przeznaczony na wychowywanie dziecka rozpoczyna się z końcem miesiąca, w którym urodziło się dziecko, i kończy się z upływem 36 miesięcy kalendarzowych [...]”.

11. Paragraf 249 ust. 1 SGB VI, w brzmieniu zmienionym ustawą z dnia 23 czerwca 2014 r. (BGB1. I, s. 787), stanowi:

„W przypadku dziecka urodzonego przed dniem 1 stycznia 1992 r. okres przeznaczony na wychowywanie dziecka kończy się 24 miesiące po upływie miesiąca, w którym dziecko się urodziło [...]”.

III. Okoliczności faktyczne, postępowanie główne i pytania prejudycjalne

12. VA, powódka w postępowaniu głównym, jest obywatelką niemiecką urodzoną w 1958 r. Od 1962 r. do 2010 r. mieszkała w Vaals (Niderlandy), miście położonym około 5 km od Akwizgranu (Niemcy)¹⁰. W okresie zamieszkiwania w Vaals uczęszczała do szkoły w Akwizgranie, a w sierpniu 1975 r. rozpoczęła tam kształcenie w zawodzie wychowawcy dyplomowanego.

13. W dniu 1 sierpnia 1978 r. VA rozpoczęła roczną praktykę zawodową w przedszkolu w Akwizgranie. W normalnych okolicznościach rok ten zostałby uznany za okres zatrudnienia w Niemczech, podlegający obowiązkowemu ubezpieczeniu. Jednakże, ponieważ nie było wystarczającej liczby dostępnych płatnych miejsc, ukończyła ona staż bez wynagrodzenia i w związku z tym była zwolniona z obowiązku ubezpieczenia. W związku z tym nie opłacała składek do ustawowego systemu emerytalno-rentowego w Niemczech.

14. Kiedy w sierpniu 1979 r. VA skończyła praktykę zawodową, wznowiła kształcenie w zawodzie wychowawcy dyplomowanego w Akwizgranie i uzyskała „Fachhochschulreife” (dyplom ukończenia wyższej szkoły zawodowej), przy czym nadal zamieszkiwała w Niderlandach. Po ukończeniu kształcenia w lipcu 1980 r. nie wykonywała już żadnej działalności zawodowej w Niemczech ani w Niderlandach.

15. VA urodziła wówczas dwoje dzieci. W okresie, w którym urodziły się jej dzieci, VA nie opłacała składek na ubezpieczenie emerytalno-rentowe w Niemczech. Wychowywała swoje dzieci w Niderlandach.

16. W okresach od września 1993 r. do sierpnia 1995 r., a następnie od kwietnia 1999 r. do października 2012 r., była zatrudniona w Niemczech. Jej praca, uznana w prawie niemieckim za pracę „w niewielkim wymiarze”, została zwolniona z obowiązkowego ubezpieczenia.

17. VA przeniosła się z powrotem do Niemiec w 2010 r. Od października 2012 r. podjęła działalność zarobkową i podlegała obowiązkowemu ubezpieczeniu. Zaczęła opłacać składki do ustawowego systemu emerytalno-rentowego w Niemczech.

18. Od marca 2018 r. VA otrzymuje z Niemiec rentę z tytułu całkowitej utraty zdolności do pracy zarobkowej. Przy obliczaniu wysokości renty Deutsche Rentenversicherung Bund, pozwany w postępowaniu głównym, uznał, że oprócz okresów, w których VA opłacała składki do niemieckiego systemu emerytalno-rentowego (od 2012 r.), okresami właściwymi są okresy, w których VA kształciła się zawodowo w Niemczech (od sierpnia 1975 r. do lipca 1978 r. oraz od sierpnia 1979 r. do lipca 1980 r.), a także „okres przeznaczony na wychowywanie dziecka” od 1 kwietnia do 1 czerwca 1999 r., w którym wychowywała swoje dzieci w Niderlandach i wykonywała pracę najemną w Niemczech (bez podlegania obowiązkowemu ubezpieczeniu).

19. VA twierdzi, że Deutsche Rentenversicherung Bund nie uwzględnił „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka”, które ukończyła w Niderlandach między 15 listopada 1986 r. a 31 marca 1999 r., podczas których nie była aktywna zawodowo (zwanym dalej „spornymi okresami”) jako okresów właściwych. Odmowę uwzględnienia zaskarżyła przed sądem pierwszej instancji. Jej powództwo zostało oddalone.

¹⁰ Sąd odsyłający wskazuje, że VA mieszkała w Niderlandach z przerwami w latach 1962–1975. Zaczęła tam mieszkać na stałe w 1975 r.

20. VA zaskarżyła orzeczenie sądu pierwszej instancji do Landessozialgericht Nordrhein-Westfalen (wyższego sądu społecznego Nadrenii Północnej-Westfalii, Niemcy).

21. Sąd ten zauważa, że okoliczność, iż w spornych okresach VA nie wychowywała dwójki swoich dzieci w Niemczech, stoi na przeszkodzie zaliczeniu tych okresów na podstawie § 56 ust. 3 zdanie pierwsze SGB VI. Sporne okresy nie mogą również wchodzić w zakres stosowania § 56 ust. 3 zdanie drugie SGB VI, ponieważ aby było to możliwe, VA musiałaby mieć miejsce zwykłego pobytu za granicą wraz z dziećmi i w tych okresach lub bezpośrednio przed nimi opłacać obowiązkowe składki w Niemczech z tytułu wykonywania za granicą (tj. w Niderlandach) pracy najemnej lub pracy na własny rachunek. Wskazuje również, że warunki określone w art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009 nie są spełnione, ponieważ VA nie wykonywała pracy najemnej ani pracy na własny rachunek w Niemczech, gdy urodziły się jej dzieci, w okresie rozpoczęcia biegu spornych okresów.

22. Niemniej jednak sąd odsyłający zastanawia się, czy w świetle wyroków Trybunału, między innymi w sprawie Reichel-Albert, Deutsche Rentenversicherung Bund powinien uwzględnić sporne okresy celem przyznania VA świadczenia, biorąc pod uwagę, że istnieją pewne czynniki wskazujące na istnienie „wystarczającego związku” na podstawie art. 21 TFUE. W tym względzie zauważa, z jednej strony, że sytuacja VA różni się od sytuacji, która doprowadziła do wydania tego wyroku, bowiem przed urodzeniem dzieci VA nie podlegała obowiązkowemu ubezpieczeniu w Niemczech *w ogóle*. W związku z tym nie opłacała ona składek do ustawowego systemu emerytalno-rentowego tego państwa członkowskiego. Ponadto nie przeniosła ona jedynie swojego miejsca zamieszkania do innego państwa członkowskiego (Niderlandów), lecz faktycznie stale tam zamieszkiwała.

23. Z drugiej strony, sąd wskazuje, że cała historia zatrudnienia VA jest związana z Niemcami: że uczęszczała ona do szkoły wyłącznie w Niemczech, że odbyła roczną praktykę zawodową w Niemczech, która to praktyka podlegałaby obowiązkowemu ubezpieczeniu, gdyby nie fakt, że w tym czasie nie było wystarczającej liczby płatnych stanowisk, oraz że pozostałe lata, w których VA odbywała kształcenie zawodowe, uznano za „okresy uprawniające do świadczeń emerytalno-rentowych”. Ponadto dzieci VA uczęszczały do szkoły w Niemczech, a ona wraz z rodziną mieszkała w Niderlandach bardzo blisko granicy z Niemcami.

24. W świetle tych okoliczności sąd odsyłający stawia sobie pytanie, czy fakt, że sporne okresy nie są uwzględnione na podstawie prawa krajowego, jest zgodny z art. 21 TFUE.

25. W tych okolicznościach Landessozialgericht Nordrhein-Westfalen (wyższy sąd społeczny Nadrenii Północnej-Westfalii) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

- „1) Czy należy przyjąć, że ustawodawstwo niderlandzkie – jako ustawodawstwo właściwego państwa członkowskiego na podstawie tytułu II [rozporządzenia nr 883/2004] – uwzględnia »okresy przeznaczone na wychowywanie dziecka« w rozumieniu art. 44 ust. 2 [rozporządzenia nr 987/2009] w ten sposób, że okresy przeznaczone na wychowywanie dziecka w Niderlandach powodują powstanie prawa do świadczeń emerytalno-rentowych po prostu jako okresy zamieszkiwania?
- 2) W przypadku odpowiedzi przeczącej na pytanie pierwsze:

Czy [art.] 44 ust. 2 [rozporządzenia nr 987/2009] – w rozumieniu rozwiniętym w wyrokach [Trybunału] w sprawach *Elsen i Reichel-Albert* – należy rozszerzająco interpretować w ten sposób, że właściwe państwo członkowskie musi uwzględnić okres przeznaczony na wychowywanie dziecka także wtedy, gdy osoba wychowująca dzieci posiada wprawdzie okresy uprawniające do świadczeń emerytalno-rentowych z tytułu edukacji lub pracy najemnej przed i po wychowywaniu dzieci wyłącznie w systemie tego państwa [członkowskiego], jednakże bezpośrednio przed ani po okresie wychowywania dzieci nie uiszczala składek do tego systemu?”.

26. Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym z dnia 23 kwietnia 2021 r. został zarejestrowany w Trybunale w dniu 4 maja 2021 r. Rządy niemiecki, czeski i niderlandzki, a także Komisja Europejska przedstawiły uwagi na piśmie. Na rozprawie, która odbyła się w dniu 11 maja 2023 r., reprezentowani byli ci sami uczestnicy, z wyjątkiem rządu czeskiego.

IV. Analiza

27. Przy obliczaniu wysokości świadczenia emerytalno-rentowego¹¹ właściwe instytucje państw członkowskich zazwyczaj opierają się na liczbie „okresów ubezpieczenia” lub „okresów zamieszkania” ukończonych przez daną osobę¹². W świetle nadrzędnego celu rozporządzeń nr 883/2004 i nr 987/2009, którym jest „stworzenie jedynie systemu koordynacji”, a tym samym poszanowanie szczególnych cech krajowych systemów zabezpieczenia społecznego¹³, o tym, co liczy się jako „okres ubezpieczenia” lub „okres zamieszkania” lub co może być zrównane z takimi okresami, decyduje każde państwo członkowskie¹⁴, o ile jego ustawodawstwo jest zgodne z przepisami TFUE dotyczącymi swobodnego przepływu osób, w szczególności z art. 21 TFUE¹⁵.

28. Niektóre państwa członkowskie – ale nie wszystkie – przewidziały zrównanie „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” z „okresami ubezpieczenia” lub „okresami zamieszkania”, a tym samym uwzględnienie ich do celów przyznania emerytury lub renty.

29. W tym kontekście art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009 ustanawia szczególną zasadę, dotyczącą sytuacji, gdy dana osoba pracowała i wychowywała swoje dzieci w różnych państwach członkowskich, mającą na celu ustalenie okoliczności, w których państwo członkowskie A (państwo członkowskie, w którym dana osoba pracowała) powinno stosować swoje ustawodawstwo do „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych w państwie członkowskim B, oraz wymagającą, aby okresy te były wówczas traktowane tak, jakby

¹¹ Zgodnie z definicją zawartą w rozporządzeniu nr 883/2004 określenie „emerytura lub renta” oznacza „nie tylko emerytury lub renty, ale też świadczenia zryczałtowane, które mogą zastąpić emerytury i renty oraz wypłaty z tytułu zwrotu składek, jak również, zgodnie z postanowieniami tytułu III, podwyżki rewaloryzacyjne lub zasiłki uzupełniające”. Obejmuje to zapewnienie świadczeń z tytułu inwalidztwa, takich jak świadczenia w niniejszej sprawie, do których VA w swej ocenie jest uprawniona (zob. rozdział 4 zatytułowany „Świadczenia z tytułu inwalidztwa”). Zobacz też art. 3 ust. 1 lit. c) tego rozporządzenia, z którego jasno wynika, że akt ten stosuje się nie tylko do świadczeń z tytułu starości, lecz również do świadczeń z tytułu inwalidztwa.

¹² Zobacz, in casu, art. 45 rozporządzenia nr 883/2004, który wyraźnie stanowi, że ustawodawstwo państwa członkowskiego może uzależniać nabycie, zachowanie lub odzyskanie prawa do świadczeń z tytułu inwalidztwa od ukończenia okresów ubezpieczenia lub zamieszkania.

¹³ Zobacz między innymi motyw 4 rozporządzenia nr 883/2004.

¹⁴ Definicje pojęć „okresu ubezpieczenia” i „okresu zamieszkania” znajdują się odpowiednio w art. 1 lit. t) i lit. v) rozporządzenia nr 883/2004. Oba pojęcia są definiowane w odniesieniu do „ustawodawstw[a], w ramach którego zostały spełnione lub zostały uznane za spełnione”.

¹⁵ Zobacz wyrok *Pensionsversicherungsanstalt* (pkt 49 i przytoczone tam orzecznictwo).

zostały ukończone w państwie członkowskim A¹⁶. Ta właściwość państwa członkowskiego A ma charakter subsydiarny w stosunku do właściwości państwa członkowskiego B. Obowiązek stosowania przez państwo członkowskie A swojego ustawodawstwa do „okresów przeznaczonych na wychowywanie dzieci” ukończonych w państwie członkowskim B ma bowiem zastosowanie tylko wtedy, gdy ustawodawstwo państwa członkowskiego B nie umożliwia już uwzględniania okresów wychowywania dzieci.

30. Jak wyjaśnił rząd czeski, celem art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009 nie jest zapewnienie stosowania najkorzystniejszego ustawodawstwa do sytuacji danego beneficjenta ani nałożenie na państwa członkowskie obowiązku uwzględniania „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” jako odpowiednich „okresów ubezpieczenia” lub „okresów zamieszkania” na podstawie ich ustawodawstwa, lecz ma on raczej na celu uniknięcie sytuacji, w których takie okresy nie byłyby zaliczane na mocy ustawodawstwa państwa członkowskiego wyłącznie z tego powodu, że upłynęły w innym państwie członkowskim. W tym sensie przepis ten odzwierciedla zatem ogólną zasadę równego traktowania, którą kodyfikuje art. 5 rozporządzenia nr 883/2004¹⁷ i która wynika bezpośrednio z art. 21 TFUE.

31. W opinii w sprawie Pensionsversicherungsanstalt¹⁸ wyjaśniłem, że kwestia, czy do „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych w państwie członkowskim B stosuje się ustawodawstwo państwa członkowskiego A, zgodnie z art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009, zależy od tego, czy spełnione są łącznie następujące trzy przesłanki:

- ustawodawstwo państwa członkowskiego B nie uwzględnia „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka”;
- zainteresowana osoba podlegała uprzednio ustawodawstwu państwa członkowskiego A ze względu na wykonywanie pracy najemnej lub pracy na własny rachunek w tym państwie członkowskim; oraz
- zainteresowana osoba wciąż podlegała ustawodawstwu państwa członkowskiego A ze względu na tę działalność w dniu, w którym zgodnie z ustawodawstwem tego państwa członkowskiego „okres przeznaczony na wychowywanie dziecka” zaczął być uwzględniany w odniesieniu do danego dziecka¹⁹.

32. Z informacji zawartych w aktach sprawy i wyjaśnień przedstawionych przez sąd odsyłający wnioskuję, że VA nie spełnia drugiej i trzeciej przesłanki, które przedstawiłem powyżej, ponieważ nie wykonywała pracy najemnej ani pracy na własny rachunek w państwie członkowskim A (Niemcy), a tym samym nie opłacała składek do ustawowego systemu emerytalno-rentowego w Niemczech w żadnym momencie przed urodzeniem dzieci, chociaż w rzeczywistości ukończyła kształcenie zawodowe i odbyła roczne praktyki w tamtejszym przedszkolu.

¹⁶ Konkretnie oznacza to, że w zakresie, w jakim ustawodawstwo państwa członkowskiego ogólnie zezwala na uwzględnianie „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” do celów przyznania emerytury lub renty, ustawodawstwo to nie może traktować „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych w jednym lub kilku innych państwach członkowskich inaczej niż okresów ukończonych w tym państwie.

¹⁷ Zobacz również w tym względzie motyw 5 tego ostatniego rozporządzenia.

¹⁸ C-576/20, EU:C:2022:75, pkt 32.

¹⁹ Na marginesie pragnę zauważyć, że art. 44 ust. 3 rozporządzenia nr 987/2009 wyraźnie stanowi, iż obowiązek ustanowiony w ust. 2 tego artykułu nie ma zastosowania, jeżeli zainteresowany podlega lub zacznie podlegać ustawodawstwu *innego* państwa członkowskiego w związku z wykonywaniem pracy najemnej lub pracy na własny rachunek.

33. Zwracam jednak uwagę, że w wyroku Pensionsversicherungsanstalt Trybunał orzekł, że art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009 nie „reguluje [...] w sposób wyłączny kwestii uwzględniania okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka”²⁰. Zainteresowana w tamtej sprawie również nie spełniła trzeciej przesłanki określonej w pkt 31 powyżej (choć spełniła przesłankę drugą). Jak już wskazałem w pkt 3 niniejszej opinii, Trybunał stwierdził, że chociaż osoba ta nie mogła w tych okolicznościach powołać się na art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009, państwo członkowskie A było nadal zobowiązane do stosowania swojego ustawodawstwa do „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych w państwie członkowskim B i do uwzględnienia tych okresów, tak jakby zostały one ukończone na jego terytorium. Wniosek ten oparł na art. 21 TFUE i na fakcie, że istniał „wystarczający związek” między tymi okresami a „okresami ubezpieczenia” (*in casu*, okresami wykonywania pracy najemnej lub pracy na własny rachunek) ukończonymi w państwie członkowskim A²¹.

34. W świetle tego wyroku pytanie drugie sądu odsyłającego należy rozumieć w ten sposób, że dotyczy ono w istocie tego, czy kryterium „wystarczającego związku”, wypracowane w orzecznictwie Trybunału na podstawie nie art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009, lecz art. 21 TFUE, jest spełnione w sprawie takiej jak rozpatrywana w postępowaniu głównym. Wątpliwości sądu odsyłającego w tym względzie wynikają z faktu, że w przeciwieństwie do skarżących w sprawach będących przedmiotami wyroków Elsen, Kauer, Reichel-Albert i Pensionsversicherungsanstalt, w których Trybunał stwierdził istnienie takiego „wystarczającego związku”, VA *w ogóle* nie uiszczała składek do ustawowego systemu zabezpieczenia społecznego w Niemczech ani nie można było przyjąć, na podstawie ustawodawstwa tego państwa członkowskiego, że wykonywała pracę najemną lub pracę na własny rachunek w Niemczech przed tym, zanim zajęła się wychowywaniem dzieci w Niderlandach.

35. Wyjaśnię, dlaczego, moim zdaniem, okoliczność ta sama w sobie nie zwalnia państwa członkowskiego A (Niemiec) z obowiązku stosowania swojego ustawodawstwa do „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych w państwie członkowskim B (Niderlandach). Jednak zanim przejdę do tej kwestii, udzielę odpowiedzi na pytanie pierwsze dotyczące wykładni pierwszej przesłanki przedstawionej w pkt 31 powyżej, zgodnie z którą aby państwo członkowskie A podlegało takiemu obowiązkowi, ustawodawstwo państwa członkowskiego B nie może uwzględniać „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka”. W tym względzie pragnę zauważyć, że Komisja twierdzi, iż kwestia ta nie ma znaczenia w niniejszej sprawie, ponieważ przesłanki druga i trzecia, określone w art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009, tak czy inaczej nie są spełnione. Zgadzam się, że w postępowaniu głównym VA nie może powoływać się na ten przepis. Nie oznacza to jednak, moim zdaniem, że to, czy państwo członkowskie B (tutaj Niderlandy) nie bierze spornych okresów pod uwagę, pozostaje bez znaczenia. Uważam bowiem, że w sytuacji, w której rozporządzenia nr 883/2004 i nr 987/2009 mają zastosowanie *ratione temporis* (tak jak w niniejszej sprawie), pierwszą przesłankę określoną w art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009 stosuje się odpowiednio, gdy kwestia uwzględnienia „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” nie jest regulowana tym przepisem, lecz testem „wystarczającego związku” opracowanym przez Trybunał na podstawie art. 21 TFUE.

²⁰ Zobacz wyrok Pensionsversicherungsanstalt, pkt 55.

²¹ Ibidem, pkt 66.

A. W przedmiocie pytania pierwszego: kiedy okres przeznaczony na wychowywanie dziecka jest brany pod uwagę przez ustawodawstwo państwa członkowskiego B?

36. W swoim pierwszym pytaniu sąd odsyłający zastanawia się, czy pierwszy warunek, przedstawiony w pkt 31 powyżej, jest spełniony, gdy zgodnie z ustawodawstwem państwa członkowskiego B (w tym przypadku ustawodawstwem niderlandzkim) taki okres uprawnia do świadczenia emerytalno-rentowego nie dlatego, że jest zrównany z „okresem ubezpieczenia”, ale dlatego, że jest liczony jako „okres zamieszkania”.

37. Na wstępie chciałbym wyjaśnić dwie kwestie. Po pierwsze, chciałbym wyjaśnić, dlaczego, jak już wskazałem w pkt 35 powyżej, warunek ten, ustanowiony w art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009, stosuje się odpowiednio, gdy osoba zainteresowana nie może oprzeć swojego roszczenia na tym przepisie i musi zamiast tego powołać się na art. 21 TFUE i test „wystarczającego związku” opracowany przez Trybunał w wyrokach Elsen, Kauer, Reichel-Albert i Pensionsversicherungsanstalt.

38. W tym względzie przypominam na początek, że – jak wyjaśniłem w opinii w sprawie Pensionsversicherungsanstalt²² – jedną z podstawowych zasad rozporządzeń nr 883/2004 i nr 987/2009 jest zasada, że osoby, do których rozporządzenia te są stosowane, „podlegają ustawodawstwu tylko jednego państwa członkowskiego”²³.

39. Moim zdaniem ta podstawowa zasada musi być przestrzegana nie tylko w kontekście stosowania art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009, ale także przy stosowaniu testu „wystarczającego związku” na podstawie art. 21 TFUE. W przeciwnym razie odpowiednie „okresy przeznaczone na wychowywanie dziecka” dla osoby wychowującej swoje dzieci za granicą mogłyby bowiem zostać uwzględnione w ramach tego testu zarówno przez państwo członkowskie A, jak i przez państwo członkowskie B (podwójne zaliczenie) lub osoba ta mogłaby wybrać, które ustawodawstwo – tj. ustawodawstwo państwa członkowskiego A lub państwa członkowskiego B – jest dla niej korzystniejsze, biorąc pod uwagę, że oba ustawodawstwa mogłyby mieć zastosowanie do jej sytuacji. W rezultacie nie można byłoby przyjąć, że test „wystarczającego związku” wprowadza, tak jak art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009, jedynie właściwość pomocniczą państwa członkowskiego A²⁴. Należałoby raczej uznać, że wprowadza podwójną właściwość (zarówno państwa członkowskiego A, jak i państwa członkowskiego B).

40. Dodatkowo pragnę zwrócić uwagę, że art. 21 ust. 1 TFUE stanowi, iż „każdy obywatel Unii ma prawo do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium państw członkowskich, z zastrzeżeniem ograniczeń i warunków ustanowionych w [t]raktatach i w środkach przyjętych w celu ich wykonania”²⁵. W związku z tym byłbym skłonny odrzucić taką interpretację tego przepisu, która byłaby sprzeczna z ogólną logiką lub jedną z głównych zasad leżących u podstaw obu tych rozporządzeń²⁶.

²² C-576/20, EU:C:2022:75, pkt. 64, 65.

²³ Zobacz art. 11 ust. 1 rozporządzenia nr 883/2004. System koordynacji wprowadzony tym rozporządzeniem i rozporządzeniem nr 987/2009 ma podwójny cel, którym jest, z jednej strony, zapewnienie, by osoby objęte rozporządzeniem nr 883/2004 nie zostały pozbawione ochrony w zakresie zabezpieczenia społecznego ze względu na to, że nie ma do nich zastosowania żadne ustawodawstwo, a z drugiej strony uniknięcie zbiegu przepisów wielu ustawodawstw krajowych i komplikacji, które mogą z tego wynikać [zob. podobnie wyrok z dnia 5 marca 2020 r., Pensionsversicherungsanstalt (Świadczenie rehabilitacyjne), C-135/19, EU:C:2020:177, pkt 46].

²⁴ Ibidem, pkt 46.

²⁵ Wyróżnienie moje.

²⁶ Jak wyjaśnię poniżej, pozostaje to oczywiście bez uszczerbku dla faktu, że zgodność przepisu krajowego z przepisem wtórnego prawa Unii (takim jak, in casu, art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009) niekoniecznie musi skutkować wyłączeniem tego środka z zakresu stosowania przepisów TFUE (zob. w tym względzie wyrok z dnia 11 kwietnia 2013 r., Jelts i in., C-443/11, EU:C:2013:224, pkt 41 i przytoczone tam orzecznictwo).

41. W tym względzie przypominam również, że o ile art. 21 TFUE ma na celu w szczególności zapewnienie, aby obywatele, którzy korzystają z prawa do swobodnego przemieszczania się, nie byli dyskryminowani i, jak orzekł Trybunał, aby nie byli zniechęceni do korzystania z tego prawa z powodu przeszkód w korzystaniu z tej swobody, o tyle celem tego przepisu nie jest zagwarantowanie, aby znajdowali się oni w uprzywilejowanej sytuacji ze względu na fakt, że korzystają z tego prawa. Oczywiście jest, że gdyby osoba, która skorzystała z prawa do swobodnego przemieszczania się, była uprawniona do tego, aby „okresy przeznaczone na wychowywanie dziecka”, które ukończyła za granicą, były uwzględniane zarówno przez państwo członkowskie A, jak i przez państwo członkowskie B, lub aby mogła wybrać ustawodawstwo mające zastosowanie do takich okresów, zamiast móc opierać się na ustawodawstwie państwa członkowskiego A tylko wtedy, gdy ustawodawstwo państwa członkowskiego B nie zezwala na uwzględnienie „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka”, osoba taka znalazłaby się w korzystniejszej sytuacji niż osoba, której życie ogranicza się do terytorium jednego państwa członkowskiego. Taki skutek wykraczałby poza to, czego wymaga art. 21 TFUE.

42. Pragnę wreszcie zauważyć, że wszystkie państwa członkowskie, które występowały jako „państwa członkowskie B” w wyrokach Elsen, Kauer i Reichel-Albert, a także ostatnio w sprawie Pensionsversicherungsanstalt (a mianowicie Francja, Belgia i Węgry), nie uwzględniały odpowiednich „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” zgodnie ze swoim ustawodawstwem. W związku z tym Trybunał do tej pory stosował test „wystarczającego związku” tylko w kontekście, w którym było jasne, że państwo członkowskie B nie wzięło pod uwagę odpowiednich „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka”²⁷.

43. Z powyższych rozważań wynika, moim zdaniem, że nie można ustalić „wystarczającego związku” między „okresami przeznaczonymi na wychowywanie dziecka” ukończonymi w państwie członkowskim B a „okresami ubezpieczenia” ukończonymi w państwie członkowskim A, chyba że jest jasne, że państwo członkowskie B nie bierze pod uwagę „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” na podstawie własnego ustawodawstwa. Warunek ten, który został wyraźnie zawarty przez prawodawcę Unii w art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009, powinien być stosowany odpowiednio w sytuacji, gdy powołujemy się na test „wystarczającego związku” wypracowany przez Trybunał na podstawie art. 21 TFUE, a państwa członkowskie są zobowiązane do przestrzegania zarówno powyższego przepisu, jak i tego testu.

44. To powiedziawszy, chciałbym w drugiej kolejności wyjaśnić, że w sytuacji, w której spełnione są przesłanki zastosowania art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009, można uznać, że państwo członkowskie B uwzględnia „okresy przeznaczone na wychowywanie dziecka” zgodnie ze swoim ustawodawstwem, nawet jeżeli takie okresy są zrównane z „okresami zamieszkania”, a nie z „okresami ubezpieczenia”. Artykuł 44 ust. 1 rozporządzenia nr 987/2009 stanowi bowiem, że „okres przeznaczony na wychowywanie dziecka” odnosi się do „każdego okresu, który zostaje

²⁷ Biorąc pod uwagę, że Trybunał nie stwierdził wyraźnie w wyrokach Elsen, Kauer, Reichel-Albert i Pensionsversicherungsanstalt, że ustawodawstwo państwa członkowskiego B nie przewidywało uwzględnienia odpowiednich „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka”, można również rozumieć te wyroki w ten sposób, że ustawodawstwo państwa członkowskiego A powinno mieć zastosowanie do takich okresów z *wyłączeniem ustawodawstwa państwa członkowskiego B* [zob. na poparcie tej interpretacji wyroki: Elsen (pkt 28); Kauer (pkt 30, 31)]. Moim zdaniem taka interpretacja byłaby jednak nieprawidłowa, przynajmniej w sytuacji, w której rozporządzenia nr 883/2004 i nr 987/2009 mają zastosowanie *ratione temporis* (nie jak w wyrokach Elsen, Kauer, Reichel-Albert). Oznaczałoby to bowiem, że zgodnie z testem „wystarczającego związku” dana osoba mogłaby powoływać się *wyłącznie* na ustawodawstwo państwa członkowskiego A, podczas gdy zgodnie z art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009 ta osoba mogłaby powoływać się na ustawodawstwo państwa członkowskiego B oraz, jeżeli na mocy tego ustawodawstwa nie uwzględnia się „okresu przeznaczonego na wychowywanie dziecka”, na ustawodawstwo państwa członkowskiego A (zasadniczo miałyby podwójną szansę na uwzględnienie takich okresów). Moim zdaniem test „wystarczającego związku”, który został wypracowany na podstawie art. 21 TFUE, nie może zapewnić niższego poziomu ochrony obywateli Unii niż ten przepis.

zaliczony zgodnie z ustawodawstwem państwa członkowskiego dotyczącym emerytur i rent lub który powoduje wypłacanie dodatku do emerytury lub renty wyraźnie z tego powodu, że dana osoba wychowywała dziecko, niezależnie od metody wyliczenia tych okresów”.

45. Z tej szerokiej definicji wynika, że aby określić, czy „okresy przeznaczone na wychowywanie dziecka” są brane pod uwagę na podstawie ustawodawstwa państwa członkowskiego B w rozumieniu art. 44 ust. 2 tego rozporządzenia, wystarczy ustalić, czy takie okresy są zaliczane (lub stanowią podstawę wypłaty dodatku do emerytury lub renty) na podstawie ustawodawstwa tego państwa członkowskiego dotyczącego emerytur i rent. Dokładny sposób zaliczenia tych okresów, w tym to, czy są one zaliczane jako „okresy ubezpieczenia” czy „okresy zamieszkania”, nie ma znaczenia.

46. Moim zdaniem, kierując się tą samą logiką co w pkt 39 i 40 powyżej, definicję tę stosuje się odpowiednio w ramach stosowania testu „wystarczającego związku” wypracowanego na podstawie art. 21 TFUE. W przeciwnym razie dana osoba uzyskałaby bowiem uprawnienie do dwukrotnego uwzględnienia okresu poświęconego na wychowywanie dzieci (na podstawie ustawodawstwa zarówno państwa członkowskiego A, jak i państwa członkowskiego B), pod warunkiem że państwo członkowskie B uwzględnia taki okres jedynie jako „okres zamieszkania”, a nie jako „okres ubezpieczenia”²⁸. Taki wynik byłby sprzeczny z ogólną logiką rozporządzeń nr 883/2004 i nr 987/2009 i wykraczałby poza to, czego wymaga art. 21 TFUE. Jednocześnie taki rezultat mógłby być również szkodliwy dla prawa obywateli Unii do korzystania ze swobody przemieszczania się, ponieważ – w odwrotnym scenariuszu – ci obywatele nie mogliby ubiegać się o uwzględnienie przez państwo członkowskie A czasu, który spędzili na wychowywaniu swoich dzieci w państwie członkowskim B, jeżeli na podstawie ustawodawstwa tego ostatniego taki okres zostałby uznany za „okres zamieszkania”, a nie za „okres ubezpieczenia”. W tym względzie przypominam, że z wyroku Pensionsversicherungsanstalt wynika, iż prawodawca Unii w drodze art. 44 rozporządzenia nr 987/2009 skonkretyzował jedynie niektóre z obowiązków dotyczących uwzględnienia „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka”, które wynikają z art. 21 TFUE. Ponieważ powyższe obowiązki mają szerszy zakres niż obowiązki określone w tym akcie prawa wtórnego, wydaje mi się, że definicja pojęcia „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” nie może być węższa na podstawie art. 21 TFUE niż na podstawie art. 44 rozporządzenia nr 987/2009.

47. W sprawie rozpatrywanej w postępowaniu głównym do sądu odsyłającego należy ustalenie, czy „okresy przeznaczone na wychowywanie dziecka” są już uwzględnione na podstawie przepisów państwa członkowskiego B (Niderlandów). Z zastrzeżeniem weryfikacji, którą przeprowadzić powinien ten sąd, przypominam, że spór w postępowaniu głównym dotyczy uprawnienia VA do świadczeń z tytułu inwalidztwa, a nie emerytury²⁹. Rząd niderlandzki wyjaśnił na rozprawie, że jego prawo krajowe nie zezwala na przyznawanie świadczeń z tytułu inwalidztwa osobom wykonującym pracę na własny rachunek, takim jak VA, i że tylko w celu przyznania innego rodzaju świadczenia, a mianowicie emerytury, „okresy przeznaczone na wychowywanie dzieci” są zrównane z „okresami zamieszkania”. Stwierdził ponadto, że

²⁸ W takim scenariuszu należałoby przyjąć, że państwo członkowskie B *nie* zezwala na uwzględnianie „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” na podstawie swojego ustawodawstwa. Państwo członkowskie A byłoby zatem zobowiązane do stosowania swojego ustawodawstwa do okresów poświęconych na wychowywanie dzieci w państwie członkowskim B zgodnie z testem „wystarczającego związku”. Jednak w praktyce okresy te byłyby nadal zaliczane jako „okresy zamieszkania” zgodnie z ustawodawstwem państwa członkowskiego B.

²⁹ Pragnę zauważyć, że rząd niemiecki twierdzi, iż dla przyjęcia, że „okresy przeznaczone na wychowywanie dziecka” są „brane pod uwagę” na podstawie ustawodawstwa państwa członkowskiego B, istotne jest jedynie, aby na podstawie tego ustawodawstwa zostały one zaliczone w celu przyznania jakiegokolwiek rodzaju emerytury lub renty (czy to świadczenia z tytułu starości, czy z tytułu inwalidztwa). Nie zgadzam się z tym. Moim zdaniem należy rozważyć, czy są one zaliczane do konkretnego rodzaju świadczenia.

w zakresie, w jakim postępowanie główne dotyczy wyłącznie przyznania świadczeń z tytułu inwalidztwa, należy przyjąć, że ustawodawstwo tego państwa członkowskiego *nie* bierze pod uwagę okresu przeznaczzonego na wychowywanie dziecka³⁰.

48. Po poczynieniu tych uwag dla udzielenia odpowiedzi na pytanie pierwsze sądu odsyłającego, przejdę teraz do zbadania, czy test „wystarczającego związku” stosowany przez Trybunał w wyrokach *Elsen*, *Kauer* i *Reichel-Albert*, a także ostatnio w wyroku *Pensionsversicherungsanstalt*, jest właściwy w niniejszej sprawie.

B. W przedmiocie pytania drugiego: co stanowi „wystarczający związek”

49. W pytaniu drugim sąd odsyłający zastanawia się w istocie, czy wynikający z art. 21 TFUE obowiązek uwzględnienia „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” w odniesieniu do państwa członkowskiego A (tutaj Niemiec) ma zastosowanie również wówczas, gdy – tak jak w postępowaniu głównym – dana osoba opłacała składki z tytułu pracy najemnej lub pracy na własny rachunek w tym państwie członkowskim dopiero *po* okresie wychowywania dzieci w jednym lub kilku innych państwach członkowskich, a nie opłacała ich w ogóle *przed* urodzeniem dzieci. W tym kontekście sąd odsyłający wyraźnie odniósł się do wyroków *Elsen*, *Kauer* i *Reichel-Albert*, w których Trybunał stworzył i rozwinął test „wystarczającego związku”.

50. Wyjaśnię, z jednej strony, dlaczego, moim zdaniem, w kontekście, w jakim rozporządzenia nr 883/2004 i nr 987/2009 mają zastosowanie *ratione temporis*, należy oprzeć się pokusie zbyt daleko idącego rozszerzenia „wystarczającego związku”, a z drugiej strony, dlaczego uważam, że taki związek może istnieć, nawet jeżeli dana osoba nie opłacała składek z tytułu pracy najemnej lub pracy na własny rachunek do ustawowego systemu zabezpieczenia społecznego państwa członkowskiego A przed przeprowadzką do państwa członkowskiego B w celu wychowywania dzieci.

1. Test „wystarczającego związku” po wyroku Pensionsversicherungsanstalt

51. Jak wyjaśniłem w mojej opinii w sprawie *Pensionsversicherungsanstalt*³¹, wydaje mi się, że poprzez przyjęcie art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009 prawodawca Unii dokonał świadomego wyboru, aby *nie* odnosić się do testu „wystarczającego związku” sformułowanego przez Trybunał w ramach poprzednio obowiązującego systemu (tj. w kontekście, w jakim rozporządzenie nr 1408/71 miało zastosowanie *ratione temporis*). Ponieważ przepis ten jest bowiem późniejszy niż wyroki *Elsen* i *Kauer* (choć nie *Reichel-Albert*), prawodawca Unii, gdyby chciał, mógł przyjąć ten test *expressis verbis*, aby włączyć ów test w pełni do prawa wtórnego Unii. Jednak, być może ze względu na fakt, że test ten z natury nie jest tak jasny jak (i jest sformułowany w sposób bardziej otwarty niż) trzy jasno określone w art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009 przesłanki oraz że przepis ten miał na celu wprowadzenie (ograniczonego i wyraźnie określonego) wyjątku od zasad właściwości zawartych w tytule II rozporządzenia nr 883/2004, nie zdecydował się tego zrobić³².

³⁰ Dla kompletności wyводу pragnę zaznaczyć, że rząd niderlandzki twierdzi, iż w niniejszej sprawie państwem członkowskim właściwym na podstawie tytułu II rozporządzenia nr 883/2004 nie są Niderlandy, lecz Niemcy, zważywszy, że niezdolność do pracy VA powstała w czasie, gdy mieszkała ona i pracowała w Niemczech. Taka interpretacja jest, moim zdaniem, oczywiście nieprawidłowa. Aby bowiem ustalić, które ustawodawstwo należy zastosować do danego okresu (takiego jak, in casu, „okres przeznaczony na wychowywanie dziecka”), należy wziąć pod uwagę sytuację danej osoby w tym okresie, a nie w dacie, w której osoba ta nabyła prawo do emerytury lub renty.

³¹ C-576/20, EU:C:2022:75, pkt 60–63.

³² *Ibidem*, pkt 64, 65.

52. Te same, a także pewne inne³³, powody skłaniają mnie do stwierdzenia, że chociaż Trybunał zdecydował, wbrew mojej sugestii³⁴, iż test „wystarczającego związku” pozostaje istotny w sytuacji, w której rozporządzenia nr 883/2004 i nr 987/2009 (a nie rozporządzenie nr 1408/71) mają zastosowanie *ratione temporis*, należy oprzeć się pokusie zachęcania do rozszerzania zakresu sytuacji spełniających test „wystarczającego związku” nie na podstawie tych rozporządzeń, ale na podstawie art. 21 TFUE.

53. Kilka czynników mogłoby przyczynić się do tego zjawiska. Po pierwsze, jak już wyjaśniłem, nie jest jasne, co stanowi „wystarczający związek”. Z natury rzeczy test „wystarczającego związku” ma charakter otwarty i zależy od tego, które okoliczności można każdorazowo uznać za istotne. W wyrokach *Elsen*, *Kauer*, *Reichel-Albert* i *Pensionsversicherungsanstalt* podkreślono różne czynniki, w tym fakt, że skarżące pracowały wyłącznie w państwie członkowskim A lub że opłacały składki wyłącznie w tym państwie członkowskim, przy czym żadnego z tych czynników nie uznano za decydujący³⁵. Po drugie, do tej pory Trybunał zawsze stwierdzał istnienie „wystarczającego związku”, a nigdy jego brak. W istocie, wcześniejsze wyroki, w których zastosowano ten test, pokazują tendencję Trybunału do rozszerzania, a nie ograniczania liczby sytuacji, w których państwo członkowskie A może być zobowiązane do stosowania swojego ustawodawstwa do „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych w państwie członkowskim B. Na przykład, podczas gdy w wyrokach *Elsen* i *Kauer* skarżące podlegały ustawodawstwu państwa członkowskiego A do czasu rozpoczęcia biegu „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych za granicą³⁶, to samo nie dotyczyło skarżących w sprawach *Reichel-Albert* i *Pensionsversicherungsanstalt*³⁷, a jednak nie przeszkodziło to Trybunałowi w przyjęciu, że istniał „wystarczający związek”.

54. W świetle tych rozważań trudno się dziwić, że we wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym sąd odsyłający wymienił szereg okoliczności (takich jak fakt, że cała historia zatrudnienia VA jest związana z Niemcami, że uczęszczała ona do szkoły wyłącznie w Niemczech, że zamieszkała w Niderlandach zaledwie kilka kilometrów od granicy z Niemcami, a jej dzieci uczęszczały do szkoły w Niemczech) jako potencjalnie istotnych dla ustalenia istnienia „wystarczającego związku”³⁸.

55. W kolejnych śródtytułach opinii postaram się wyjaśnić zakres tego testu. Zacznę od wyszczególnienia [zob. śródtytuł a) poniżej] względów, które moim zdaniem *nie* mają znaczenia dla ustalenia istnienia takiego związku, a następnie podkreślę [zob. śródtytuł b) poniżej] te względy, które uważam z kolei za decydujące.

³³ Związane w szczególności z faktem, że ustawodawstwo państwa członkowskiego idealnie odzwierciedlające treść art. 44 ust. 2 rozporządzenia nr 987/2009 mogłoby, w następstwie wyroku *Pensionsversicherungsanstalt*, zostać uznane za sprzeczne z art. 21 TFUE, gdyby nie pozwalało na uwzględnienie „okresów przeznaczonych na wychowywanie dzieci” w innych sytuacjach (takie sytuacje są trudne do przewidzenia, biorąc pod uwagę, że test „wystarczającego związku” jest z natury niejasny).

³⁴ Zobacz moją opinię w sprawie *Pensionsversicherungsanstalt*.

³⁵ Na przykład w wyroku *Elsen* Trybunał stwierdził, że ponieważ istniał „ściśły związek” między tymi okresami a okresami aktywności *Elsen* w Niemczech, nie można było uznać, że *Elsen* zaprzestała wszelkiej „aktywności zawodowej” lub podlegała z tego powodu ustawodawstwu państwa członkowskiego, w którym miała miejsce zamieszkania (Francji). Natomiast w wyroku w sprawie *Reichel-Albert* wydaje się, że na konkluzję Trybunału wpłynęły w jakiś sposób inne względy. Po pierwsze, *Doris Reichel-Albert* pracowała i uiszczała składki tylko w jednym państwie członkowskim (w Niemczech), zarówno przed przeniesieniem, jak i po tymczasowym przeniesieniu miejsca zamieszkania do innego państwa członkowskiego (Belgii), w którym nigdy nie pracowała. Po drugie, *D. Reichel-Albert* przeprowadziła się do Belgii wyłącznie ze względów rodzinnych, bezpośrednio z Niemiec, gdzie była zatrudniona do miesiąca poprzedzającego jej przeprowadzkę.

³⁶ Zobacz wyroki: *Elsen* (pkt 26); *Kauer* (pkt 32).

³⁷ W obu tych sprawach skarżące przestały bowiem podlegać ustawodawstwu państwa członkowskiego A na kilka miesięcy lub nawet ponad rok przed rozpoczęciem biegu takich terminów.

³⁸ Zobacz pkt 23 niniejszej opinii.

a) Nieistotne względy

56. Po pierwsze, biorąc pod uwagę, że test „wystarczającego związku” został opracowany w sprawach, w których Trybunał rozważał dwie kwestie, a mianowicie, z jednej strony, czy państwo członkowskie A było zobowiązane do stosowania swojego ustawodawstwa do okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka ukończonych w państwie członkowskim B, a z drugiej strony, w takim przypadku, czy ustawodawstwo to traktowało te okresy tak, jakby zostały ukończone na jego terytorium, a zatem było zgodne z art. 21 TFUE³⁹, może zaistnieć pokusa, aby przyjąć, że orzecznictwo, które jest istotne dla drugiej z tych kwestii, jest również istotne dla pierwszej.

57. W tym względzie pragnę zauważyć, że w wyroku Pensionsversicherungsanstalt Trybunał przypominał na przykład, iż należy przyjąć, że przepisy krajowe, które stawiają niektórych obywateli w niekorzystnej sytuacji tylko dlatego, że skorzystali oni ze swobody przemieszczania się i pobytu w innym państwie członkowskim, prowadzą do nierównego traktowania, sprzecznego z zasadami leżącymi u podstaw statusu obywatela Unii korzystającego ze swobody przemieszczania się⁴⁰. Zgadzam się, że w niniejszej sprawie, gdyby VA wychowywała swoje dzieci w Niemczech, odpowiednie „okresy przeznaczone na wychowywanie dziecka” zostałyby automatycznie wzięte pod uwagę zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem niemieckim (tj. zgodnie z § 56 ust. 3 zdanie pierwsze SGB VI). A zatem, podobnie jak skarżące w wyrokach Elsen, Kauer, Reichel-Albert i Pensionsversicherungsanstalt, VA znalazła się w niekorzystnej sytuacji wyłącznie z tego powodu, że wychowywała swoje dzieci w Niderlandach, a nie w Niemczech.

58. Uważam jednak, że okoliczność, iż osoba taka jak VA w postępowaniu głównym znajduje się w niekorzystnej sytuacji z tego powodu, że „okresy przeznaczone na wychowywanie dziecka”, które ukończyła za granicą, nie są uwzględniane przez państwo członkowskie A, nie ma sama w sobie znaczenia dla kwestii, czy istnieje „wystarczający związek” między „okresami przeznaczonymi na wychowywanie dziecka” ukończonymi w państwie członkowskim B a „okresami ubezpieczenia” ukończonymi w państwie członkowskim A. Odnosi się ona raczej do kwestii zgodności ustawodawstwa państwa członkowskiego A z art. 21 TFUE.

59. Moim zdaniem te dwie kwestie są od siebie odrębne i nie należy ich łączyć. Zostało to potwierdzone przez Trybunał w wyroku Pensionsversicherungsanstalt⁴¹. Zatem sama okoliczność, że osoba taka jak VA znajduje się w niekorzystnej sytuacji, ponieważ „okresy przeznaczone na wychowywanie dziecka”, które ukończyła w państwie członkowskim B, nie są brane pod uwagę przez państwo członkowskie A, nie może stanowić podstawy do rozszerzenia zakresu sytuacji, w których istnieje „wystarczający związek”⁴².

³⁹ Jak bowiem wyjaśniłem w opinii w sprawie Pensionsversicherungsanstalt (C-576/20, EU:C:2022:75, pkt 38), przed wejściem w życie rozporządzeń nr 883/2004 i nr 987/2009 orzecznictwo Trybunału, jak rozumiem, koncentrowało się wokół dwuetapowego podejścia opartego na zastosowaniu ustawodawstwa państwa członkowskiego A do „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych w państwie członkowskim B, o ile istniał „ścisły związek” lub „wystarczający związek” między tymi okresami a okresami pracy zarobkowej ukończonymi w państwie członkowskim A (pierwszy etap) i na wynikającym z art. 21 TFUE obowiązku traktowania przez takie ustawodawstwo „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka”, ukończonych w państwie członkowskim B, tak jakby te okresy ukończono w państwie członkowskim A (tj. równego traktowania tych okresów) (drugi etap).

⁴⁰ Zobacz wyroki: Pensionsversicherungsanstalt (pkt 61); Reichel-Albert (pkt 42 i przytoczone tam orzecznictwo).

⁴¹ Zobacz, w szczególności, pkt 63, 64 tego wyroku.

⁴² Dodam, że gdyby za każdym razem, gdy dana osoba korzysta z prawa do swobodnego przemieszczania się na podstawie postanowień TFUE, jedynym kryterium było to, czy taka osoba znalazłaby się w niekorzystnej sytuacji, gdyby nie mogła nadal powoływać się na ustawodawstwo państwa członkowskiego, które wcześniej miało do niej zastosowanie, wówczas przepisy stanowiące część systemu koordynacji wprowadzonego rozporządzeniami nr 883/2004 i nr 987/2009 stałyby się w całości zbędne. Taki rezultat spowodowałby dużą niepewność nie tylko dla państw członkowskich, ale także dla samych obywateli Unii (a zatem mógłby ostatecznie przeszkodzić w korzystaniu z prawa do swobodnego przemieszczania się chronionego na mocy tych przepisów, zamiast je ułatwić).

60. Po drugie, pragnę zauważyć, że większość argumentów przedstawionych przez rząd niemiecki podczas rozprawy koncentrowała się na tym, iż VA jest silniej związana z Niderlandami niż z Niemcami. Zdaniem tego rządu Niemcy nie powinny być z tego powodu zobowiązane do stosowania swojego ustawodawstwa do „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka”, które VA ukończyła w Niderlandach.

61. Nie podzielam tego poglądu. Moim zdaniem sam fakt, że dana osoba jest również powiązana z systemem zabezpieczenia społecznego państwa członkowskiego B w odpowiednich „okresach przeznaczonych na wychowywanie dziecka” (na przykład dlatego, że osoba ta podlega obowiązkowemu ubezpieczeniu w tym państwie członkowskim w tych okresach), nie uniemożliwia stosowania ustawodawstwa państwa członkowskiego A do takich okresów. Jak wyjaśniłem w odpowiedzi na pytanie pierwsze, celem testu „wystarczającego związku” *nie* jest ustalenie – w zależności od tego, z którym systemem zabezpieczenia społecznego skarżący ma najbliższe powiązania – które ustawodawstwo (państwa członkowskiego A lub państwa członkowskiego B) ma zastosowanie. Test ten ma raczej na celu wprowadzenie właściwości subsydiarnej (rezydualnej) państwa członkowskiego A, co pozostaje bez uszczerbku dla faktu, że jeżeli „okresy przeznaczone na wychowywanie dzieci” są uwzględniane na podstawie ustawodawstwa państwa członkowskiego B, to wówczas zastosowanie ma wyłącznie ustawodawstwo tego państwa członkowskiego.

62. W tym względzie pragnę przypomnieć, że – jak wskazała Komisja podczas rozprawy – test „wystarczającego związku” został po raz pierwszy wypracowany przez Trybunał w wyroku Elsen dotyczącym pracownika przygranicznego. Pracownicy przygraniczni nieuchronnie mają powiązania zarówno z państwem członkowskim, w którym pracują, jak i z państwem członkowskim, w którym mieszkają. Oczywiście jest więc, że sam fakt, iż dana osoba ma powiązania z państwem członkowskim B, nie uniemożliwia jej posiadania „wystarczającego związku” z systemem zabezpieczenia społecznego państwa członkowskiego A.

63. Po trzecie, można również utrzymywać, że aby ustalić „wystarczający związek”, skarżący musi pracować wyłącznie w jednym państwie członkowskim (państwie członkowskim A) w ciągu swojego życia. Trybunał podkreślił bowiem tę okoliczność w wyrokach Elsen, Kauer, Reichel-Albert i Pensionsversicherungsanstalt.

64. Dostrzegam jednak dwa problemy związane z tym podejściem. W pierwszej kolejności działałoby to na niekorzyść obywateli Unii, którzy pracowali w kilku państwach członkowskich i którzy w związku z tym skorzystali z prawa do swobodnego przemieszczania się zgodnie z przepisami TFUE. Przykładowo, dana osoba mogłaby pracować wyłącznie w państwie członkowskim A zarówno przed, jak i bezpośrednio po tym, jak wychowywała dziecko w państwie członkowskim B. Czy taka osoba powinna zostać pozbawiona możliwości powołania się na ustawodawstwo państwa członkowskiego A w odniesieniu do „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka”, które ukończyła w państwie członkowskim B, tylko dlatego, że następnie pracowała w państwie członkowskim C lub nawet w państwie członkowskim B, a nie w państwie członkowskim A?

65. W drugiej kolejności takie podejście mogłoby również prowadzić do nieproporcjonalnych obowiązków państwa członkowskiego A. Wyobraźmy sobie, że dana osoba nie miała *żadnego* związku z państwem członkowskim A, zanim wychowała swoje dzieci w państwie członkowskim B, ale potem pracowała wyłącznie w państwie członkowskim A. Czy to państwo członkowskie A powinno być zobowiązane do stosowania swojego ustawodawstwa do „okresów

przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych w państwie członkowskim B, nawet jeśli dana osoba rozpoczęła pracę na jego terytorium dopiero wiele lat później, tylko z tego powodu, że można powiedzieć, że pracowała wyłącznie tam?

66. Wreszcie nie uważam, aby istnienie „wystarczającego związku” mogło opierać się, jak stwierdził sąd odsyłający, na samym fakcie, że życie danej osoby po urodzeniu dzieci jest „w przeważającej mierze ukierunkowane” na system prawny, gospodarczy i społeczny państwa członkowskiego A (na przykład dlatego, że dzieci uczęszczają do szkoły w państwie członkowskim A lub dlatego, że zamieszkiwała tylko kilka kilometrów od granicy tego państwa członkowskiego). Kryterium to jest zbyt niepewne i nieprzewidywalne i nie precyzowałoby ono testu „wystarczającego związku” w żaden sposób.

67. Po dokonaniu tych wyjaśnień nie pozostaje mi nic jak określić, jakie względy są decydujące dla ustalenia istnienia „wystarczającego związku”.

b) Decydujące okoliczności

68. Jest dla mnie jasne, że czynnikiem decydującym o ustanowieniu „wystarczającego związku” jest to, iż dana osoba ukończyła „okresy ubezpieczenia” w państwie członkowskim A *przed* wychowywaniem (ale niekoniecznie po wychowywaniu) swoich dzieci w państwie członkowskim B (pierwszy warunek). Moim zdaniem okoliczność, że dana osoba wróciła do pracy w państwie członkowskim A *po* zakończeniu „okresów przeznaczonych na wychowywanie dzieci” ukończonych w państwie członkowskim B, może wzmocnić wniosek Trybunału, że istnieje „wystarczający związek”. Nie jest to jednak warunek konieczny dla istnienia takiego związku.

69. Gdyby bowiem od zainteresowanego wymagano, w celu skorzystania z ustawodawstwa państwa członkowskiego A, ponownego podjęcia pracy lub ukończenia kolejnych „okresów ubezpieczenia” w tym państwie członkowskim *po* wychowaniu dzieci w państwie członkowskim B, ograniczyłoby to jego możliwość wykonywania prawa do swobodnego przemieszczania się i pobytu w innych państwach członkowskich na podstawie art. 21 TFUE (ponieważ, z wyjątkiem pracowników przygranicznych, zainteresowany byłby faktycznie zobowiązany do powrotu do państwa członkowskiego A w celu ukończenia takich kolejnych „okresów ubezpieczenia”).

70. Ponadto uważam, że chociaż „okresy ubezpieczenia” ukończone w państwie członkowskim A nie muszą bezpośrednio poprzedzać okresów poświęconych na wychowywanie dzieci, państwo członkowskie A musi być ostatnim państwem członkowskim, w którym dana osoba ukończyła „okresy ubezpieczenia”, zanim zajęła się wychowywaniem swoich dzieci w państwie członkowskim B (drugi warunek). Uważam bowiem, że jeżeli dana osoba ukończy „okresy ubezpieczenia” w państwie członkowskim A, a następnie w państwie członkowskim C, zanim zacznie wychowywać swoje dzieci w państwie członkowskim B, wówczas „okresy przeznaczone na wychowywanie dziecka” ukończone w tym państwie członkowskim należy uznać za ściślej związane z „okresami ubezpieczenia” ukończonymi w państwie członkowskim C niż z okresami ukończonymi w państwie członkowskim A. W takiej sytuacji państwo członkowskie C, a nie państwo członkowskie A, powinno stosować swoje ustawodawstwo do

takich okresów⁴³.

71. Dodam, że ten drugi warunek jest zgodny z zasadą ustanowioną w art. 44 ust. 3 rozporządzenia nr 987/2009, która przewiduje, że obowiązek uwzględnienia przez państwo członkowskie A „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych w państwie członkowskim B zgodnie z jego własnym ustawodawstwem nie ma już zastosowania, „jeżeli zainteresowany podlega lub zacznie podlegać ustawodawstwu innego państwa członkowskiego w związku z wykonywaniem pracy najemnej lub pracy na własny rachunek”.

72. Wynika z tego, że test „wystarczającego związku” musi, moim zdaniem, opierać się na dwóch zasadniczych elementach. Po pierwsze, zainteresowany musi ukończyć „okresy ubezpieczenia” w państwie członkowskim A *przed* wychowywaniem (ale niekoniecznie po wychowaniu) swoich dzieci w państwie członkowskim B. Po drugie, państwo członkowskie A musi być ostatnim państwem członkowskim, w którym zainteresowany ukończył takie „okresy ubezpieczenia”, zanim zajął się wychowywaniem swoich dzieci w państwie członkowskim B.

2. Zastosowanie do sytuacji takiej jak rozpatrywana w postępowaniu głównym

73. W sentencji wyroku Pensionsversicherungsanstalt Trybunał wyraźnie podkreślił, że zainteresowana osoba opłacała składki wyłącznie w państwie członkowskim A, zarówno przed przeniesieniem, jak i po przeniesieniu miejsca zamieszkania do innego państwa członkowskiego, w którym wychowywała dzieci. Biorąc pod uwagę to sformułowanie, można się zastanawiać, tak jak czyni to sąd odsyłający w niniejszej sprawie, czy test „wystarczającego związku” jest spełniony, w sytuacji takiej jak rozpatrywana w postępowaniu głównym, w której VA ukończyła okresy, które, jak rozumiem, można zrównać z „okresami ubezpieczenia” w państwie członkowskim A (Niemczech), zanim zajęła się wychowywaniem swoich dzieci w państwie członkowskim B (Niderlandach), ale zaczęła uiszczać składki do ustawowego systemu zabezpieczenia społecznego tego pierwszego państwa członkowskiego dopiero kilka lat po tym, jak przestała poświęcać swój czas na wychowywanie dzieci.

74. Moim zdaniem okoliczność ta nie może sama w sobie uniemożliwiać, jak już wskazałem w pkt 35 powyżej, zastosowania ustawodawstwa państwa członkowskiego A (Niemiec) do spornych okresów.

75. W tym względzie muszę przyznać, że zasadniczo sensowne jest uzależnienie prawa danej osoby do świadczeń emerytalno-rentowych od okoliczności, iż opłacała ona składki do ustawowego systemu zabezpieczenia społecznego państwa członkowskiego odpowiedzialnego za przyznawanie takich świadczeń. W związku z tym rozumiem, dlaczego niektóre państwa członkowskie mogą chcieć ograniczyć „okresy ubezpieczenia” do okresów, w których dana osoba faktycznie opłacała składki z tytułu pracy najemnej lub pracy na własny rachunek. Nie zmienia to jednak faktu, że inne państwa członkowskie, w tym Niemcy, zezwalają na zrównanie z „okresem

⁴³ W tym względzie przypominam również, że w odniesieniu do art. 45 TFUE, który dotyczy swobody przepływu, Trybunał orzekł już, iż sytuacja, która opiera się na szeregu zbyt niepewnych i pośrednich okoliczności, nie jest w stanie wywrzeć wpływu na decyzję pracownika o skorzystaniu ze swobody przepływu, i nie można przyjąć, że stanowi przeszkodę w swobodnym przepływie pracowników [zob. wyrok z dnia 24 listopada 2022 r., MCM (Pomoc finansowa dla studentów na studia za granicą), C-638/20, EU:C:2022:916, pkt 35 i przytoczone tam orzecznictwo]. Moim zdaniem względy te mają również zastosowanie w kontekście stosowania art. 21 TFUE. W związku z tym „okresy przeznaczone na wychowywanie dziecka” nie mogą być zbyt odległe lub oderwane od „okresów ubezpieczenia” ukończonych w państwie członkowskim A.

ubezpieczenia” pewnych okresów życia danej osoby, w których nie opłacała ona składek i nie wykonywała pracy najemnej lub pracy na własny rachunek (a zatem nie podlegała obowiązkowemu ubezpieczeniu).

76. W tym względzie przypominam, że zgodnie z art. 1 lit. t) rozporządzenia nr 883/2004 pojęcie „okresu ubezpieczenia” nie ogranicza się do „okres[ów] składkow[ych], okres[ów] zatrudnienia lub pracy na własny rachunek [...]”. Obejmuje ono także „wszelkie okresy [...] uznane przez to ustawodawstwo za równorzędne z okresami ubezpieczenia”. Wynika stąd, że „okresy ubezpieczenia” w rozumieniu tego przepisu mogą zostać ukończone przez osobę w państwie członkowskim, nawet jeśli nie uiszcza ona składek do ustawowego systemu zabezpieczenia społecznego tego państwa członkowskiego (i nie wykonuje w nim pracy najemnej ani pracy na własny rachunek).

77. W niniejszej sprawie rząd niemiecki zdaje się wskazywać, że okresy kształcenia zawodowego, które VA odbyła w Niemczech, zanim zajęła się wychowywaniem dzieci w Niderlandach, są zrównane z „okresami ubezpieczenia” na podstawie § 58 ust. 1 SGB VI. Podobne stwierdzenie sąd odsyłający zawarł w swoim wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym. Zauważa on bowiem, że okresy, w których VA odbyła kształcenie zawodowe, zostały zarejestrowane w jej historii ubezpieczenia jako „okresy zaliczenia” lub „okresy uprawniające do świadczeń emerytalno-rentowych”.

78. Ponadto Niemcy są ostatnim państwem członkowskim, w którym VA ukończyła „okresy ubezpieczenia” przed przeprowadzką do Niderlandów.

79. W konsekwencji i z zastrzeżeniem weryfikacji, którą przeprowadzi sąd odsyłający, byłbym skłonny przyjąć, w świetle rozważań, które podkreśliłem w pkt 68–72 powyżej, że ustawodawstwo państwa członkowskiego A (Niemiec) ma zastosowanie do spornych okresów i że to państwo członkowskie jest zobowiązane, na podstawie art. 21 TFUE, do uwzględnienia tych okresów, tak jakby zostały one ukończone na jego terytorium⁴⁴.

V. Wnioski

80. W świetle powyższych rozważań proponuję, aby Trybunał odpowiedział na pytania prejudycjalne Landessozialgericht Nordrhein-Westfalen (wyższego sądu społecznego Nadrenii Północnej-Westfalii, Niemcy) w następujący sposób:

Artykuł 44 ust. 2 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 987/2009 z dnia 16 września 2009 r. dotyczącego wykonywania rozporządzenia (WE) nr 883/2004 w sprawie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego

należy interpretować w ten sposób, że

⁴⁴ Jeżeli chodzi o kwestię zgodności przepisów krajowych rozpatrywanych w postępowaniu głównym z art. 21 TFUE (drugi etap, do którego odniosłem się w przypisie 39 powyżej), zauważam, że zarówno w wyroku *Elsen* (pkt 34), jak i w wyroku *Reichel-Albert* (pkt 39) Trybunał skorzystał już z okazji, by stwierdzić, w odniesieniu do wcześniejszych (identycznych) wersji przepisów będących przedmiotem postępowania głównego, iż przepisy te były niekorzystne dla obywateli Unii, którzy korzystali z prawa do swobodnego przemieszczania się i pobytu w państwach członkowskich, zagwarantowanego w art. 21 TFUE, a zatem były sprzeczne z tym przepisem. Moim zdaniem wniosek ten jest nadal aktualny.

państwo członkowskie odpowiedzialne za wypłatę świadczenia emerytalno-rentowego jest zobowiązane do stosowania swojego ustawodawstwa i uwzględnienia „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych w innym państwie członkowskim, tak jakby okresy te zostały ukończone na jego terytorium, zgodnie z art. 21 TFUE, pod warunkiem że, po pierwsze, zainteresowana osoba ukończyła „okresy ubezpieczenia” w pierwszym państwie członkowskim przed rozpoczęciem „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka”, a po drugie, że to państwo członkowskie jest ostatnim państwem członkowskim, w którym ukończyła ona takie „okresy ubezpieczenia” przed przeprowadzką. Obowiązek uwzględnienia przez pierwsze państwo członkowskie „okresów przeznaczonych na wychowywanie dziecka” ukończonych w drugim państwie członkowskim nie ma zastosowania, jeżeli to państwo członkowskie uwzględnia już takie okresy zgodnie z własnym ustawodawstwem. „Okres ubezpieczenia” może obejmować okres zrównany na podstawie ustawodawstwa krajowego państwa członkowskiego odpowiedzialnego za wypłatę świadczenia emerytalno-rentowego z „okresem ubezpieczenia”, podczas którego nie odprowadzono składek do ustawowego systemu zabezpieczenia społecznego tego państwa członkowskiego.